

фізичне, думки і поведінка – єдине ціле у світі Єдиного Життя. Але все починається з того, щоб поставити свідомість, включно із власною свідомістю, на відповідне місце в картині світу, яким є Єдине Життя. Це перший крок у трансформації *власної свідомості у щось більше*, ніж те, чим вона уявляється нам сьогодні. Дотримуючись цієї точки зору, відповідна підготовка свідомості дозволяє вищим рівням свідомості злитися з нижніми структурами свідомості, які ми, як правило, відчуваємо¹³.

Наука, щонайменше, в межах загальноприйнятого на Заході підходу, не вважає дані можливості здійсненими. Окрім того, в межах наукових течій, за виключенням нейронаук, які співвідносять мозкову активність з аспектами свідомості, ніколи навіть не намагалися здійснити спроби у вивченні даної сфери. Роки теоретичних розробок і мільярди доларів були витрачені на відкриття бозона Хіггса в результаті досліджень на Великому андронному колайдері. Чому би не докласти стільки ж зусиль і засобів на розробку теорії і дослідження свідомості? Хто знає, яким може бути результат? Подібна діяльність могла би здійснити революцію у сучасному уявленні щодо науки. Якої би думки ми не дотримувалися, розрив між так званим суб'єктивним досвідом і так званою об'єктивною реальністю звужується завдяки квантовій науці, в якій спостерігача неможливо відділити від спостережуваного. Попереду довга путь, але майбутнє сповнює надією.

ТЕОСОФІЯ ТА ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ

Моріс Бішефф
США

PhD, Професор,
Каліфорнійський державний університет, Нортрідж,

Теософські перспективи можуть служити переорієнтацією основи думки, яка може підняти та висвітлити приховані зв'язки в сучасній

¹³ У межах такого підходу може бути вирішена вищезгадана проблема емерджентності. Замість того, щоб вважати, що свідомість «зароджується» внаслідок організації матерії, слід уявити собі, що свідомість швидше втілюється у відповідній організації. У неї (свідомості) є власні принципи, які завжди були, але у латентному стані, а не зародились чарівним чином з подібної організації. (Див. виноску 6).

екологічній свідомості. Теософія вказує на здатність людини вдосконалювати себе і підніматися у станах свідомості, співіснуючи з усією живою Природою. Теософія говорить про живу силу людської думки для пробудження та розгортання у свідомості більш етичних та охоплюючих поглядів на єдність, загальну взаємозалежність та гармонію – все це є центральними поняттями сучасної екологічної свідомості.

Теософія як Божественна наука ставить єдність усього життя в Дусі. Саме від духу, говорить нам О. П. Блаватська, Людина і Природа походять від Космосу, і що еволюція Всесвіту та еволюція людини (і природи) утворюють єдине ціле. Вся матерія пронизана присутністю божественного. Вся Природа жива з духовним інтелектом і має різний ступінь прихованої, що розгортається свідомості. Єдиний дух у матерії пронизує Всесвіт.

Використовуючи модель аналогії та відповідності, ми можемо звернутися до біології як науки за прикладом. Єдність виражається через будову клітини. З чітких спостережень Андре Льоффа ми бачимо: «Коли живий світ розглядається на клітинному рівні, виявляється єдність. Єдність плану: кожна клітина має ядро, закладене в протоплазму. Єдність функції: метаболізм по суті однаковий у кожній клітині. Єдність складу: основні макромолекули всіх живих істот складаються з одних і тих же молекул ... Бо для того, щоб побудувати величезне різноманіття живих систем, природа використала суворо обмежену кількість будівельних блоків»¹⁴.

Виступаючи з точки зору екології, фізик Фрітьоф Капра зазначає: «Великі дослідження взаємозв'язків науки та духовності протягом останніх трьох десятиліть дають зрозуміти, що **почуття єдності, яке є ключовою характеристикою духовного досвіду, повністю підтверджене розумінням реальності в сучасній науці ...** Усвідомлення зв'язку з усією природою особливо сильне в екології»¹⁵. Поет, Вільям Блейк, в цьому вірші дає прекрасне вираження цієї концепції:

Щоб побачити Світ у піщинці,
І Небо в дикій квітці,
Тримайте Нескінченність у долоні,
І Вічність в годині...¹⁶

¹⁴ Hermes, Nov. 1978, "The Cell", Concord Grove Press, Santa Barbara, CA, P. 300.

¹⁵ Capra, Fritjof, *Network Review*, 2017/1, "Mystics and Scientists in the 21st Century: Science and Spirituality Revisited," P. 17.

¹⁶ Blake, William, in *The Jewel in the Lotus*, CGP, Santa Barbara, CA, 1983, P. 273.

Капра підкреслює примат людської свідомості перед сучасним екологічним мисленням. «Стає все зрозумілішим, що якості свідомості – сприймаючого – і здатність пробуджувати і сприймати закономірності цілісності на різних рівнях сприйняття (коли знавець стає єдиним із відомим у платонічному сенсі) дозволяє нам належати Всесвіту як його етичний довірений». «Зв'язаність, взаємозв'язок та взаємозалежність – це фундаментальні поняття екології»¹⁷. Єдність – це об'єднуючий принцип, який служить вертикальною віссю фундаментального зв'язку та загальної причинності безмежного різноманіття природи.

Платонівське сходження у свідомості можна розглядати як потяг до досконалості або гармонію цілого. Студент-теософ міркує, що коли шукач досягає більш високого рівня усвідомлення, сприйняття розумом досконалості природи є визнанням вічної Краси, нагадуванням про божественність Природи та людства, Єдиного Життя. *Ерос* або духовне прагнення – це бажання повернутися до того божественного чи єдиного. Підйом вимагає очищення серця спостерігача, щоб звільнити любов і мудрість зору душі. Чистота та якість спостерігача впливають на його здатність сприймати та розуміти принципи Законів Природи, які ґрунтуються на гармонії.

Будучи більш ніж закликом до вдосконалення, досконалість людини являє нашу здатність вносити корективи у ставлення та зовнішні дії. У теософській думці ці корективи можна розглядати як ілюстрацію операцій закону Карми. «Карма – це непомітна і непостійна тенденція у Всесвіті по відновленню рівноваги, і вона діє постійно»¹⁸. Таким чином, порушення однієї частини Всесвіту створює наслідки в інших і встановлює дії, що спричиняють своєчасне повернення до гармонійних відносин. Розбрат і конфлікт виникають скрізь, де зникає гармонія. Досконалість стосується всіх думок та дій, що сприяють гармонії.

З розвитком самосвідомості та пов'язаного з цим почуття відповідальності виникає проблема для особистості. Платонічне становлення – це екзистенційна боротьба, але дієва. Як говорить Рагаван Аієр, це питання ідентичності для індивіда, який здійснив би підйом у свідомості, який би виразив власну спроможність втілити в життя ту інтуїтивну реальність, яку він відчуває, обрати для

¹⁷ Capra, Fritjof, *Network Review*, 2017/1, “Mystics and Scientists in the 21st Century”, P. 17.

¹⁸ Judge, W.Q., *Theosophical Tenets*, CGP, Santa Barbara, CA, 1987, P. 100.

здійснення своєї функції реального призначення. Участь у вищому рівні реальності – це наблизитись до Єдиного, до однорідного та ноуменального. Розуміння на рівні *нусу* – це те, що дає більш інклюзивну перспективу, ширше бачення та більшу силу. Це забезпечує постійний стимул для росту. У цьому становленні індивід «здатний рости у напрямку, гармонійному з усією природою. Його моральний ріст відзначається зростанням інтенсивності та потенціалу його сили думки та ідеї»¹⁹.

Уривок з О. П. Блаватської уособлює неетичний світогляд щодо заземленої людської ситуації. Далі йдеться про давнє і приголомшливе послання – універсальне, проникливе до першопричин, що прагне до цілісності, співчутливе та таке, що забезпечує глибоке бачення взаємозалежності. О. П. Блаватська розповідає в 1879 р. про «найболючіший досвід» її подорожей по численних схилах Північної Індії, де вона побачила «безлісні, висохлі на сонці відходи – передчуття приреченості, якщо відразу не будуть вжиті необхідні заходи для того, щоб допомогти розкішній Природі відновити гірські вершини рослинністю...». Вона коментує далі:

«Зачистка пагорбів та дренажних схилів від їхньої рослинності [є] позитивним злочином проти нації, і знищить населення більш ефективно, ніж зброя будь-якого іноземного завойовника ... руйнування та остаточне вимирання національної сили настає за знищенням лісів так само точно, як і те, що після ночі настане день. Природа забезпечила засоби для розвитку людини; і її закони ніколи не можуть бути порушені без катастроф ... той, хто хотів би розкрити один великий секрет, чому продовольче зерно провалюється, зростає бідність, висихають водотоки, а голод і хвороби руйнують землю в багатьох частинах, має прочитати повідомлення "Лісничого" ...»²⁰.

Наша людська відповідальність полягає у відновленні та підтримці гармонії. Звертаючись до цього принципу, педагог та еколог Сатіш Кумар пише про необхідність усвідомлення того, що гармонія є основним принципом екології²¹.

У своєму системному аналізі Фрїтьоф Капра описує, як екосистема є гнучкою, такою, що постійно коливається мережею. Її

¹⁹ Iyer, R. N., *Parapolitics, Toward the City of Man*, Oxford University Press, New York, 1979, Pgs. 38-43.

²⁰ Cranston, Sylvia, *The Extraordinary Life and Influence of Helena Blavatsky, Founder of the Modern Theosophical Movement*, G. P. Putnam's Sons, New York, 1993, Pgs. 205-06.

²¹ Kumar, Satish, *Soil, Soul, Society*, Leaping Hare Press, Brighton, UK, 2013, P. 23.

гнучкість є наслідком безлічі циклів зворотного зв'язку, які підтримують систему в стані динамічного балансу. Жодна змінна не є максимальною; всі змінні коливаються навколо своїх оптимальних значень. Біологічно гомеостаз – це активне коригування для збереження збалансованого функціонування по відношенню до основної величини та динамічних циклів взаємозв'язку – народження, зрілість та розпад - з іншими сутностями²².

Сатиш Кумар нагадує нам, що «природа не просто десь там; ми теж природа». Коли ми вчимося «від природи», а не «про» природу, ми встановлюємо з нею тісні стосунки або споріднення. Величезна складність природи вимагає неявного смирення та шанобливості до таємниць природних процесів²³. Так само в містичному творі «Голос тиші», поданому з віршів давньої буддистської традиції О. П. Блаватською, нас закликають «Не нервуйте ні через карму, ні через незмінні закони природи». Допоможіть Природі та попрацюйте з нею, і Природа буде вважати вас одним із її творців і буде поклонятися²⁴.

Приєднання до відповідальності людства за відновлення та підтримку екологічної гармонії в нашу епоху вимагало б водночас зміни мислення, переходу до цілісної, а не редукціоністської чи інструментальної лінії наукового підходу до людини та природи. Духовний досвід – це переживання живості розуму і тіла, як єднання з усім життям. Цілісний підхід не відокремлює людину від природи чи самоті від світу. Він не є транзакційним, і він усвідомлює дію закону – перспективу, в якій люди є частиною природи, що ділиться істотною єдністю чи духом, відображаючи видимі та невидимі аспекти природи.

Підхід до процесу зміни нашої моральної та ментальної точки зору та критика використання розуму яскраво звучить у роздумах Арне Нееса про «глибоку екологію». Неес пише:

«Раціональна дія для нього – це дія, що включає абсолютну максимальну перспективу, тобто там, де речі розглядаються як фрагменти загальної Природи. Раціональність загальної точки зору, як і у Спінози, є, мабуть, єдиною формою раціональності, здатної зруйнувати псевдораціональне мислення консервативної технократії,

²² Capra, Fritjof, *The Hidden Connections*, First Anchor Books, Random House, New York, 2004, P. 231.

²³ Kumar, Satish, *Soil, Soul, Society*, Leaping Hare Press, Brighton, UK, 2013, Pgs. 22-23.

²⁴ Blavatsky, H. P., *The Voice of the Silence*, The Theosophy Co, Los Angeles, CA, 1928, P.15.

яка наразі перешкоджає намаганням мислити з точки зору загальної біосфери та її постійного розквіту...»²⁵.

Хоча так і є, що якщо втрачається відчуття єдиності всього життя, гармонія руйнується, все ж ми можемо виправити дисгармонію за допомогою раціонального погляду на всю ситуацію.

Давайте тоді поставимо ключове питання, що стосується справжнього екологічного життя – яким є найкраще використання сили людського розуму? Розглянемо спочатку наступне, як алегорію Людства про те, що воно відкрило про теперішній час: у сучасному житті ми перебуваємо в тому, що ми можемо бачити і вимірювати, що зазвичай знаходиться поза нами. Таким чином, ми стали спрямовані на інше, а не всередину, і, як наслідок, сила мотивації до екологічних дій має тенденцію бути спорадичною і напівдухою. Сама свідомість занадто зовнішня і розсіяна – ми розглядаємо всіх як окремі об'єкти. Це призводить до опори на інструментальну дію, використовуючи природу в корисливих цілях, а не повертаючи природу як родину до нас і у власне правильному відношенні до цілого.

Сузір'я мислителів виступило для того, щоб сформулювати значення та загальнозмичуючі концептуальні напрямки екології – Найсса, Капра та Сатіша Кумара (і ми помічаємо, що відповідні принципи визначені у працях О. П. Блаватської).

Капра говорить про нашу здатність пробуджувати і сприймати закономірності цілісності, здатність, яка дозволяє нам ставитися до Всесвіту як до етичного довіреного. Наше завдання екологічної свідомості – здобути духовні та наукові знання для того, щоб створити баланс або гармонію між нашим духом, душею, розумом і тілом. Це був би розвиток свідомості як піклувальників наших найкращих натур, наших сусідів та добробуту земної кулі. Для Махатми Ганді піклування починається з повернення божественного в природі та інших людях, самоаналізу та впорядкуванні власних цінностей. Ми можемо почати віднімати все більшу кількість бажань від наших справжніх потреб. Як писав Толстой, «скільки землі потрібно людині? Шестифутовий ящик для його могили». Тоді ми

²⁵ Naess, Arne, *The Ecology of Wisdom, Writings by Arne Naess*, Eds. Drengson and Devall, Bill, Counterpoint, Berkeley, CA, 2008, P. 130-31.

можемо, як зазначив Ганді, «жити просто так, щоб інші могли просто жити»²⁶.

Сатиш Кумар виступає за простоту як своєрідність уважності. Він охарактеризував елегантну простоту як спосіб з'ясування справжніх потреб і створення, схожого на Торе, простору для споглядання, простору, що дозволяє людині постійно шанувати і обожнювати красу всієї природи.

Студент-теософ пише: «Інтелектуальна культура має своє місце. Але серце розгортається через свої руки і ноги. Звільнити серце – це жити сангвінічним, ласкавим, спонтанним і радісним життям. Це означає перетворити чуттєву природу і плавно об'єднати її з інтелектом». З чистим серцем ми можемо отримати іскри розуміння ноуменальної сутності природи.

О. П. Блаватська висвітлила ідею ноетичної психології як дії вищого розуму, що виробляє універсальне мислення поза простим порівнянням та контрастом або жорстким розділенням сприймаючого і предмета. Це передбачає відмову від пасивного та хибного почуття психічної ідентичності. Ноетичне мислення – це наша здатність бачити ціле, що більше, ніж сума його частин, але включаючи їх співвідношення та гармонії. Це наша етична сила сприйняття духовної істини за допомогою лазерного світла вищої інтуїції чи сприйняття, що набуває активної вищої радості. Як зазначає Ральф Вальдо Емерсон, «кожен великий і наказовий рух у літописах світу – це тріумф ентузіазму»²⁷.

Зростання екологічної свідомості в даний час узгоджується із посиленням почуттям глобальної обізнаності та готовністю скинути з себе ілюзії, відмовитися від етики самозростання. В даний час ми усвідомлюємо більшу тенденцію до практики медитації, щоб вибрати внутрішнє сходження до співчутливої свідомості, що самопробуджується. У зв'язку з цим рухом можуть бути вжиті практичні дії, щоб переконатися, що всі харчуються та мають прихисток, що наші священні, життєдайні насіння та ґрунт є родючими, а також, щоб наші місцеві та регіональні (дикі) екології підтримувались у справедливому балансі та динамічній гармонії. Таке ставлення та змінене глобальне середовище життя із

²⁶ Gandhi, M. K., quoted in *Elegant Simplicity*, Kumar, Satish, New Society Publishers, Gabriola, Canada, 2019, P. xiii.

²⁷ Emerson, Ralph, W., quoted in *Inspirational Mind: The Fusion of Love and Knowledge for the Good of Mankind*, Theosophical Seminar, Dnepr, Ukraine, June, 2017, P. 10.

підвищеним усвідомленням єдиності Я у всьому вказує на перспективу більшої реалізації Всезагального Братства для всього, що живе.

ПЛАНЕТАРНА СВІДОМІСТЬ ЯК СВІТОГЛЯДНИЙ ЗАПИТ ХХІ СТОЛІТТЯ

Юлія Олександрівна Шабанова
Україна

*Доктор філософських наук, професор,
Заслужений працівник освіти України,
завідувачка кафедри філософії і педагогіки
Національного ТУ «Дніпровська політехніка»,
Куратор наукової групи Теософського Товариства в Україні*

Феномен свідомості, будучи предметом дослідження багатьох сучасних наук, таких як біологія, соціологія, інформатика, когнітивістики, кібернетика, лінгвістика, психологія, квантова фізика, не зводиться до єдиного розуміння в міждисциплінарному діалозі. У філософії свідомість є однією з основних категорій, на яких ґрунтуються різні онтологічні, гносеологічні, аксіологічні, етичні і навіть соціальні позиції. Існує три методологічні установки: засновані або на первинності свідомості над матерією, або на вторинності свідомості стосовно матерії, або на дуалізмі свідомості та матерії.

Теософське розуміння свідомості стоїть осторонь, що обумовлено суттю теософії як «Божественної мудрості», на відміну від філософії, як прагнення її осягнути. Виходячи з цього європейська філософія класичного періоду пов'язує поняття свідомості з людиною, наділяючи свідомість інтегративної природою раціонально-ірраціональних структур. При цьому свідомість не зводиться до жодної з її структур і є змістовно більшим ніж їх сума. Філософія некласичного періоду, звертаючись до онтологічної категорії несвідомого (А. Шопенгауер), а потім і антропологічного поняття підсвідомого (Ф. Ніцше, К. Юнг), вказує на ірраціонально-інтуїтивний аспект, завдяки чому відкривається потенціал розширення свідомості людини. Так, філософія класичного і некласичного періодів врівноважує раціональний і ірраціональний модуси свідомості. Постнекласична філософія свідомості